

Parlament del Dr. en Història Jordi Rius i Jové a l'acte de presentació del llibre *Sant Francesc, els càtars i la llengua catalana*, de Jordi Bilbeny, al Centre de Lectura de Reus

Autor: Jordi Rius i Jové

Data de publicació: 21-09-2026

L'historiador reusenc i exsecretari general del Centre de Lectura de Reus Jordi Rius i Jové ja va participar a la XII Universitat Nova Història amb una ponència "A l'ombra del monestir de Poblet: revoltes pageses, conflictes senyorials i lluites de poder". Ara, ha participat en la presentació de l'assaig *Sant Francesc, els càtars i la llengua catalana*, de Jordi Bilbeny, al Centre de Lectura de Reus, el 18 de maig de 2026, i per això en publiquem l'interessant parlament que hi va fer.

Permeteu-me, en primer lloc, expressar la satisfacció que representa tornar avui al Centre de Lectura de Reus, gairebé trenta anys després d'una etapa de la meua vida que hi va quedar íntimament vinculada. Per a mi, el Centre va ser molt més que una institució cultural i en molts sentits va ser gairebé una segona casa.

Hi vaig entrar quan devia tenir deu o dotze anys i em seria impossible comptabilitzar les hores viscudes entre aquestes parets: a la biblioteca, al cineclub, al bar, participant i organitzant activitats des de la Secció de Geografia i Història, i més endavant també des de la junta directiva, amb Biel Ferrer i tantes altres persones, abans que la vida personal, acadèmica i professional em portés a viure fora de Reus.

Per això, participar avui en la presentació d'aquest llibre, compartint taula amb col·legues i amics, constitueix per a mi una situació molt agradable: sigui pel valor intel·lectual de l'acte com per retrobar-me en un lloc que forma part indestruïble de la meua memòria i de la meua formació en el sentit més ampli del terme.

A la meua manera de veure les coses, l'obra de Jordi Bilbeny *Sant Francesc, els càtars i la llengua catalana*, no és simplement un llibre d'història; és, en certa manera, un exercici de desconstrucció hagiogràfica que ens obliga a mirar el

segle XIII des d'una òptica més nítida.

Com a seguidor de les tesis de Paul Labal, que llegírem a la facultat i que va traçar magistralment a la seva obra *Los Cátaros*, la imbricació entre la societat occitana i la dissidència religiosa era un fet, i trobo en el text de Bilbeny una ressonància molt interessant sobre com les estructures de poder (el Vaticà i les monarquies, en aquell, moment emergents) van modelar la memòria espiritual d'Europa.

Bilbeny l'encerta de ple de situar Francesc en el cor de l'eix Nàpols-Barcelona-Tolosa. L'índex ens mostra com els capítols 5 i 6 ("Quan la Provença i Catalunya compartien el mateix monarca" i "La presència de Francesc als comtats catalànics") són fonamentals.

Com bé apuntava Labal, el catarisme no va ser un bolet aïllat, sinó un moviment social que s'estenia per un territori culturalment unificat. Si la mare de Francesc, Pica, aportava aquest component occità, la pregunta de Bilbeny sobre la llengua no és banal: en un segle on el català i el provençal eren, com diu al capítol 3 de l'índex, "dues maneres d'anomenar la mateixa llengua", la identitat del sant esdevé un camp de batalla filològic on no hi entraré perquè en aquesta mateixa taula hi ha qui en sap de veritat.

Hi ha alguns aspectes en els quals, en la meua opinió, el món càtar troba punts de connexió amb el franciscà: la comparació entre l'hàbit càtar i el franciscà (capítol 15) i, el més interessant, el coneixement profund que Francesc tenia del catarisme (capítol 10).

La tesi de Bilbeny suggereix que el franciscanisme primitiu compartia una "arrel comuna" amb els Bons Homes. Qualsevol historiador, i ara no penso només en Labal, també ho havia afirmat; tot parlant-ne amb el dr. Agustí Altisent, per altres motius, sabem que l'Església va utilitzar els ordes mendicants per a "ocupar el nínxol" que els càtars havien guanyat amb la seva pobresa exemplar.

Bilbeny, a la meua manera d'entendre el llibre, va un pas més enllà: i si Francesc no només imitava la forma per vèncer l'heretgia, sinó que ell mateix formava part d'aquella espiritualitat que "parlava i pregava en occità"? La idea del Càntic com un text amb "irregularitats lingüístiques" (capítol 4) apunta a una traducció forçada per a italianitzar un mite que, originalment, formava part de la resistència espiritual del Pirineu.

Un dels capítols més provocadors és el 13: "Innocent III s'escapoleix d'aprovar la Regla". Aquí toca el moll de l'os de la política eclesiàstica. Si la producció original era en català, la seva traducció al llatí o a l'italià no seria un simple acte cultural, sinó una operació d'Estat, tot i que no m'agrada emprar aquest terme a l'edat medieval, per allunyar el sant de l'òrbita de la Corona d'Aragó, especialment després del trauma de la Croada contra els Albigesos (capítol 7).

Si em permeten una aportació col·lateral i espontània, en el marc de la croada, els he de dir que Arnau Amalric fou abat de Poblet entre els anys 1196 i 1198, posteriorment també ho seria de la Granselva i més tard de Cîteaux. Mentre exercia aquest darrer càrrec, el papa Innocenci III el va fer legat en la croada contra els albigesos per a intentar resoldre el problema càtar amb la intervenció de predicadors cistercencs.

Dissortadament, vist el seu èxit limitat, fou nomenat cap de la host que emprengué la campanya militar contra els albigesos a la campanya de Besiers l'any 1209, però sense cap mena de fonamentació ni document que ho avali; el també monjo cistercenc Cesari de Heisterbach a la seva obra *Dialogus miracolorum* li atribueix la frase *Caedite eos. Novit enim Dominus qui sunt eius*, que traduït ve a dir: "Mateu-los tots. El Senyor ja sap qui és cadascú".

Habitualment, aquest monjo, molt precís en les seves afirmacions, sempre cita les seves fonts però en aquest cas no refereix cap text, la frase simplement porta davant un fertur dicesse, que traduït vol dir "es diu".

En tot cas, malgrat els seus notables defectes per culpa de la seva activitat militar, fou possiblement una de les grans figures del Poblet.

He volgut fer aquest incís perquè la "manipulació dels textos" junt a la falsificació devia ja començar a Summer i la trobem al llarg de tota la història. La que esmenta Bilbeny és una pràctica que els historiadors de l'heretgia coneixen bé a través dels processos inquisitorials: qui controla el relat, controla la santedat.

En l'Edat Mitjana, qui controlava l'scriptorium controlava el passat i, per tant, legitimava el futur. En el context de la "Gran Occitània" i la Corona d'Aragó, la manipulació documental va actuar en tres nivells crítics: l'exemple més punyent és el catarisme. Com bé va analitzar Paul Labal, era una estructura social i espiritual profundament arrelada entre el Roine i l'Ebre. Quan el Vaticà impulsa la Croada contra els Albigesos, no només busca l'extermini físic, sinó el genocidi

documental.

La censura i la falsificació sempre ha actuat sobre tot el que ha pogut; per tant, abraçava dels llibres de rituals fins als registres de propietat. Els textos que ens han arribat dels "Bons Homes" sovint estan filtrats per les actes de l'interrogatori inquisitorial. Aquí, la manipulació consisteix a transformar una teologia complexa en una caricatura demoníaca per justificar l'annexió territorial francesa i l'hegemonia romana.

La figura de Sant Francesc d'Assís, com suggereix Bilbeny, és un cas paradigmàtic de "traducció política". En un moment en què l'espiritualitat occitanocatalana batejava amb una força que feia perillar el centralisme romà, el Vaticà necessitava "nacionalitzar" els moviments de pobresa.

Si un text original era escrit en la llengua d'oc o en català (llengües de cultura i, per a alguns – llavors i encara ara - de dissidència), la seva traducció al llatí o al toscà no era neutra. Es podia polir les arestes teològiques més properes al catarisme i s'adaptava el sant a la geografia i als interessos de les noves monarquies aliades de Roma. La llengua era, per descomptat, un vehicle de comunicació, però la traducció passava a ser un filtre d'ortodòxia.

Després de la desfeta de Muret (1213), el projecte d'un estat occitanocatalà es va ensorrar. A partir d'aquí, la historiografia oficial, moltes vegades redactada des de centres de poder allunyats del Pirineu, va començar a "esborrar" les connexions orgàniques entre els dos vessants de la muntanya.

Es van manipular genealogies i es van reescriure cròniques per a fer semblar que la frontera entre el Regne de França i la Corona d'Aragó havia estat sempre una línia natural i divina, ocultant segles de simbiosi política i lingüística.

La manipulació de textos en aquest àmbit geogràfic ens ensenya que la Història Oficial és també el residu d'una victòria militar. Per a un historiador, la feina no és només llegir el que diu el pergamí, sinó preguntar-se què és el que el pergamí intenta amagar.

En les "anomalies" lingüístiques i en els buits documentals d'Occitània i Catalunya, és on realment bateja la història. No sempre, però sí que, moltes vegades, el silenci del document no és absència de fets, sinó presència de poder.

Com a historiador, comparteixo amb Bilbeny la pulsio per a detectar les "anomalies" en els textos oficials (capítol 18: "Llocs que no encaixen i dates que no lliguen"). És innegable que la historiografia oficial ha passat sovint de puntetes sobre la catalanitat o occitanitat de molts moviments del segle XIII.

Tanmateix, cal mantenir el rigor que ens demana el mètode històric. On Bilbeny hi veu una conspiració deliberada, de vegades podem trobar-hi la "porositat" de la qual parlava Labal: una Europa on les idees i les llengües fluïen sense les fronteres rígides de les nacions modernes. Però el valor de Bilbeny és precisament aquest: no acceptar el "silenci" com a prova d'inexistència. El seu mètode convida a una revisió necessària.

Entenc que la recerca sobre el passat no és només una acumulació de dades, sinó una interpretació de silencis, possiblement la part més apassionat, o almenys una de les parts més apassionats de la historiografia: la frontera entre el que podem demostrar i el que intuïm que ens han amagat.

Reflexionant sobre l'anàlisi de les dissidències medievals, la valoració de la metodologia de Jordi Bilbeny en aquesta obra és complexa i es pot articular en diversos eixos:

1 L'anomalia:

Bilbeny no és un historiador descriptiu, sinó que analitza els documents i la bibliografia. Es mostra hàbil per a detectar el que podríem anomenar "errors de raccord" en la història oficial. Quan l'autor assenyalava les incongruències o les estranyes referències lingüístiques de Francesc que, en realitat, descriuen el provençal/català de l'època, obliga a encarar una realitat incòmoda: la historiografia vaticana i italiana ha construït un sant "nacional" a mida, sovint ignorant els buits documentals no sé si amb desídia o amb negligència i el lector pot treure les seves conclusions de si és intencionada o no. En tot cas això, és sovint l'única escletxa per on s'esmuny la veritat silenciada.

2 La pobresa del llenguatge comú:

Seguint els plantejaments de Paul Labal a Los Cátaros, sabem que l'espiritualitat del segle XIII no entenia de fronteres estatals, sinó de corrents de fons. La relació entre la paupertas franciscana i la pobresa dels Bons Homes no és una simple coincidència, sinó un camp d'estudi ple d'interconnexions geogràfiques reals. Bilbeny estira aquest fil, si el

franciscanisme neix en un territori impregnat de catarisme, és lògic pensar que la seva gènesi no va ser una "reacció externa" de l'Església, sinó una evolució interna d'una mateixa pulsio. Així doncs, on l'acadèmia tradicional veu "influències", Bilbeny hi veu una identitat compartida que bategava en català.

3 El llindar entre la prova i la inèrcia del poder:

Tanmateix, la prudència historiogràfica ens obliga a marcar una distància necessària. On Bilbeny identifica una conspiració de silenci, una acció deliberada de la censura per a esborrar la possible utilització de la llengua d'Oc del sant, l'acadèmia hi sol veure un procés de "transmissió cultural porosa". En una Europa on els copistes adaptaven els textos al seu entorn per a fer-los comprensibles, hem de preguntar-nos si la "italianització" de Francesc podria ser fruit d'una inèrcia cultural més que d'un complot orquestrat.

Bilbeny ens recorda que el silenci també és una decisió política. El seu mètode inductiu acumula indicis (lingüístics, geogràfics, hagiogràfics) per a construir una hipòtesi alternativa sòlida. Com a historiadors, no podem desestimar una hipòtesi només perquè ens resulti incòmoda o perquè ens manqui el "pergamí definitiu" ja que sabem que, sovint, el context ajuda a unificar el relats.

La història necessita proves documentals, certament, però també necessita preguntes incòmodes. Emmarcar Francesc en la realitat d'Occitània pot restituir la coherència històrica a un personatge que, sense les seves arrels pirinenques, queda reduït a una caricatura hagiogràfica desconnectada de la seva pròpia llengua i ànima.

Certes veritats són pròpies de la fe i els ho diu un creient convençut, però la Història, en canvi, ha de ser sempre un camp de batalla de fonts i interpretacions.

Podríem acceptar que Bilbeny s'allunya de l'ortodòxia acadèmica, però igualment, si és que fos així, hem d'acceptar el seu valor com a catalitzador a l'hora de plantejar de nous dubtes.

Sant Francesc, els cataris i la llengua catalana és una obra que, com la majoria de les seves, sacseja la història oficial. A mi em sembla que aquest llibre és una eina per a entendre que la història de la cristiandat no es va escriure només des de Roma, sinó també des dels camins que unien Catalunya amb Occitània.

Com diu el llibre: "Reclamar Sant Francesc és reclamar una part de la nostra pròpia ànima europea."

No sé si, en aquest llibre, Jordi Bilbeny ens hi dona totes les respostes, però ens fa les preguntes adequades per a fer que el segle XIII torni a bategar amb tota la seva complexitat i rebel·lia.

Jordi Rius i Jové